

SEDII ADMINISTRATIVE ALE EXPLOATĂRILOR DE SARE DIN PRINCIPATUL TRANSILVANIEI. CASELE CĂMĂRILOR DE SARE DIN COJOCNA, DEJ, OCNA SIBIULUI ȘI SIC

Horațiu Dorin GROZA
Muzeul de Istorie Turda

Administrative Institutions of Salt Exploitation in the Principality of Transylvania. Salt Exploitation Administrative Houses from Cojocna, Dej, Ocna Sibiului and Sic

ABSTRACT

The salt exploitation administrative houses, of which only the one at Turda survived, had a similar organization. Depending on the salines importance, these constructions were also more modest in Cojocna, Ocna Sibiului (Sibiu salt mine) and Sic, or more imposing in Dej or Turda, where salt production and its quality were more appreciated. These small headquarters, even if they were spread throughout Transylvania (around the exploitations), had many common characteristics starting from the way in which they were built, the properties they owned and the personnel who served them. Regarding the details related to these constructions, we can say that all of them had an enclosure, were built on one or two levels, had gardens and ice houses, and some, wells and ponds. The kitchen, the butchery or the bakery and obviously the specialized staff that served them were all there, as well.

Cuvinte cheie: exploatarea sării, sedii administrative, casele cămărilor de sare

Keywords: salt exploitation, administrative institution, salt exploitation administrative house

Introducere

În Evul Mediu localitățile salinare din Transilvania au fost deseori și centrele unor instituții ale statului, ce purtau titulatura de cămări de sare. Din punct de vedere instituțional, exploatarea sării a fost reglementată de către aceste cămări, cea mai importantă din Transilvania, fiind considerată cea de la Turda. Prin înființarea cămărilor, s-a realizat practic o formă instituționalizată necesară în coordonarea tuturor activităților desfășurate la ocne, cele mai importante fiind strict legate de depozitarea, transportul și valorificarea sării. Cămările de sare existau deja în secolul al XIV-lea, unele surse indicând apariția lor chiar mai devreme. Cămara de la Turda apare în documente la sfârșitul secolului al XIII-lea, fiind menționată în anul 1275¹.

Exploatarea sării era un drept regal (monopol), profitul din această activitate constituind o importantă sursă de venit pentru coroana Regatului Ungariei. Cămările de sare erau conduse la începuturi de un comite (ajutat de un vicecomite)², care prin funcția deținută era considerat o persoană importantă a

¹ Doboși 1951, p. 131.

² Wolf 1998, p. 5.

Transilvaniei propulsându-l uneori ca membru în Consiliul Regal³. Ulterior la conducerea cămărilor a fost des uzitată terminologia de „cămăraș”.

Instituția cămării de sare. Scurtă prezentare

Activitatea cămărilor de sare din Transilvania era reglementată riguros prin statute, care conțineau prevederi clare privind aspecte, precum: dimensiunea bucăților de sare tăiate, normele de muncă și salariile tăietorilor (*salarium*) și angajaților cămărilor (și ocnelor), reguli stricte privind transportul sării precum și a prețurilor de vânzare, etc⁴.

În Transilvania existau două tipuri de cămări de sare. Cele mai importante, se ocupau cu exploatarea propriu-zisă, depozitarea și transportul sării. Din cealaltă categorie cu atribuțiuni mai restrânse făceau parte cămările care se îndeletniceau efectiv cu transportul acestui prețios mineral⁵.

Alături de cămara de sare de la Turda considerată cea mai importantă din Transilvania, au intrat în atenția noastră adiacent și alte patru cămări de sare, situate din punct de vedere geografic, în apropiere: Dej, Sic, Cojocna și Ocna Sibiului și care fac obiectul prezentului studiu. Cămările erau subordonate la începuturi (în perioada voievodatului), direct curții regale, organizând exploatarea, transportul și valorificarea sării. Aceste cămări s-au aflat de-a lungul timpului de cele mai multe ori sub administrație unică, avându-l în frunte pe comitele cămării din Turda.

În contextul destrămării Regatului Ungariei, sistemul cameral a suferit și el modificări, adaptându-se noilor realități politice. Primul dintre cei care au reformat și au reorganizat instituția cămării de sare din Transilvania, a fost tezaurarul Gheorghe Martinuzzi. La scurt timp după moartea sa, la mijlocul secolului al XVI-lea, ca urmare a unei perioade plină de incertitudini și de instabilitate politică, cămările de sare au fost din nou reorganizate pentru scurt timp, de către habsburgi. De atunci avem primele descrieri ale ocnelor și ale proprietăților cămărilor, precum și modul în care era exploatată sarea în salinele din Transilvania.

Până la începutul secolului al XVII-lea, principii Transilvaniei au reușit într-o mică măsură să se implice în organizarea cămărilor și eficientizarea producției de sare, mulțumindu-se de multe ori cu încasarea veniturilor rezultate din această activitate⁶. Secolul al XVII-lea până în a doua sa jumătate, este caracterizat de preocuparea puterii centrale de a obține venituri maxime din

³ DIR, C, Veac XIII, II, p. 46; MES, IV, p. 478.

⁴ Mera et al. 2010, p. 19.

⁵ Wolf 1998, p. 5.

⁶ Wolf 1998, p. 10-11.

sarea extrasă din salinele transilvănene, pentru ca în perioada de sfârșit a principatului autonom, să se ajungă la arendarea exploatărilor⁷.

Dintre instituțiile statului care au fost implicate în administrarea veniturilor obținute din valorificarea sării un rol deosebit de important l-a avut cancelaria princiară. Printre atribuțiile acesteia se mai numărau, deschiderea de noi exploatări (ocne) și executarea unor lucrări de construcție (renovări), la clădirile (anexelor) aparținătoare ocnelor și la casele cămărașilor⁸.

Casele cămărilor de sare

Cămărilor de sare aveau sediile lor administrative, o mare parte din activitățile prestate desfășurându-se în așa numitele case ale cămărilor. Aici locuia cămărașul și sameșul (având încăperi special destinate, locuințe de serviciu). Fiind considerată și o instituție subordonată direct puterii centrale, principii Transilvaniei erau cazați aici în cazul vizitelor și inspecțiilor la ocnele de sare⁹.

În multe dintre lucrările de specialitate și de popularizare, aceste locuințe ale statului apar sub diverse denumiri, precum: reședință princiară, palat voievodal, casă princiară, conac princiar sau pur și simplu sub denumirea simplă de casă, la care este asociat numelui unuia dintre principii Transilvaniei care au adus modificări conștricțiilor (de exemplu Casa Bathory la Turda; Casa Rákóczi la Dej).

Administrația cămărilor de sare în perioada Principatului, era deservită de numeroși slujbași remunerați și menționați în documentele vremii. De bunurile casei cămării se ocupau clucerii (chelarii), menționați în raportul lui Georg Werner din anul 1552, și mai apoi și în cursul secolelor ce au urmat. Printre atribuțiile chelarului era inclusă și aprovizionarea casei cămării cu produse necesare bucătăriei, rolul său fiind deosebit de important, mai cu seamă în perioada vizitelor principelui sau a unor înalți funcționari ai statului.

Cercetările privind casele cămărilor de sare din Transilvania se situează încă în faza pionieratului, niciuna dintre construcțiile acestei importante instituții, cu excepția celei de la Turda, nefiind până în prezent investigate (fig. 1)¹⁰. Având în vedere că aceste mici sedii administrative (casele cămărilor), nu s-au mai păstrat, am considerat important reconstituirea aspectului lor de odinioară (exterior/interior), împreună cu anexele și dependențele ce le-au aparținut, așa cum s-au păstrat în *înscrisurile* vremii¹¹.

⁷ *Ibidem*, p. 11.

⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁹ *Ibidem*, p. 35.

¹⁰ Orbán 1889, p. 344-345.

¹¹ Groza 2022-2023, p. 309.

Documentele sunt parcimonioase cu privire la sediile administrative ale salinelor. Din fericire avem păstrate câteva descrieri (și informații), ce provin din însemnările călătorilor străini ce au vizitat Transilvania (aici includem mai cu seamă rapoartele comisarilor imperiali însărcinați cu inspecția cămărilor) și din inventarele periodice realizate de cancelaria princiară începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Conținutul documentelor se referă atât la activitatea ocnelor, starea lor și a construcțiilor anexe dar și a proprietăților cămărilor. Ele conțin informații prețioase și descrieri amănunțite ale construcțiilor și dependențelor lor.

Câteva inventare sunt prezente în anexele tezei de doctorat a profesorului Wolf Rudolf, textele fiind redactate în limba maghiară (limbajul de epocă), cu scurte rezumate în limbile latină și română¹². Nu vom intra în detalii și ne vom referi strict la casele cămărilor de sare din: Cojocna, Dej, Ocna Sibiului și Sic.

Casa cămării de sare din Cojocna

Date despre exploatarea și comercializarea sării la Cojocna sunt extrem de puțin păstrate. Cojocna a fost în anul 1199 sediul unui arhidiaconat, fapt care a contribuit la dezvoltarea localității, aici existând și o parohie atestată documentar¹³. În anul 1222 sunt amintiți comiții, funcționarii și vameșii cămărilor (?)¹⁴. Ocnele în schimb sunt menționate în mod repetat pe întreg parcursul secolului al XIV-lea (1310, 1326 și 1377), precum și în veacurile următoare¹⁵.

Casa cămării este menționată doar în contextul exploatării sării la una dintre ocnele funcționale la acea dată. În acest context este menționat doar o parte din personal: un diac de socoteli, Matei din Dej, plătit cu 18 florini anual¹⁶, sameșul¹⁷, clucerul¹⁸ și fierarul¹⁹.

Clucerul avea stabilit un salariu anual la care se adăuga conform înțelegerii și masa, care era servită cel mai probabil în aceeași locație. Acest fapt apare menționat în documente repetat: în anii 1552, 1603 și 1664²⁰.

Salariul sameșului (contabilul) de la Cojocna, care locuia împreună cu cămărașul la casa cămării, a fost fluctuant de-a lungul timpului: de la 18 florini în 1552, la 40 de florini și masă (la casa cămării) în anul 1603²¹. Servirea mesei

¹² Wolf 1998, p. 191-214; p. 242-250; p. 223-236.

¹³ Pascu 1972, p. 133.

¹⁴ DIR, C, veac XI-XIII, I, p. 377.

¹⁵ Horvat 2023, p. 67.

¹⁶ Călători străini, II, p. 25.

¹⁷ Wolf 1998, p. 34.

¹⁸ *Ibidem*, p. 38.

¹⁹ *Ibidem*, p. 73.

²⁰ *Ibidem*, p. 38.

²¹ *Ibidem*, p. 34.

presupune și existența unei bucătării, mai cu seamă că în anul 1664 erau prevăzute și cheltuielile pentru masa cămărașilor și a funcționarilor cămării (bani și produse)²². Existența bucătăriei, care reprezenta practic o anexă a casei, este însă certă. Aceasta deservea se pare și personalul auxiliar al cămării. La plata fierarului (care avea de obicei fierăria lângă ocne), pe lângă cei 12 florini, 9 coți de postav și un cojoc, primea și hrană de la casa cămării²³. Probabil exista și alt personal auxiliar care deservea casa cămării de aici, aidoma celorlalte cămări de sare din Transilvania.

Nu cunoaștem locația casei cămării și nici alte detalii legate de anexele și dependențele ce au existat cu siguranță.

Casa cămării de sare din Dej

Exploatarea ocnelor de aici este menționată într-un document din anul 1247. Documentul ne informează de activitatea ocnelor care ar fi existat încă de pe timpul regelui Ungariei Bela I (1060-1063)²⁴. Există consemnări că zăcămintele din această zonă au fost exploatare încă din perioada romană²⁵. Primele informații documentare se referă la comerțul cu sarea provenită de la ocnele din Dej și datează din secolul al XIII-lea din timpul regelui Ungariei Ștefan III (1162-1172)²⁶.

Despre casa cămării aflăm pentru prima dată dintr-un raport al comisarilor imperiali habsburgi, la mijlocul secolului al XVI-lea. Potrivit acestuia, casa avea o curte mare în care existau două depozite destinate adăpostirii blocurilor de sare și care se aflau la acel moment într-o stare avansată de degradare, având acoperișul deteriorat²⁷.

Dintre toate casele cămării inspectate, cea de la Dej le-a reținut în mod special atenția autorilor raportului, ca fiind cea mai organizată. Clădirile și anexele casei cămării, se aflau într-o stare mult mai bună, în comparație cu ale celorlalte cămări inspectate, guvernatorul Transilvaniei Gheorghe Martinuzzi implicându-se financiar în acest scop. La cele menționate adăugăm și poziția strategică a clădirii, cu o locație pe malul Someșului care era navigabil (după zona de confluență a celor două Someșuri): „Căci la Dej râul Someș curge chiar pe lângă Casa Cămării, și de la ocne până la această casă se plătește pentru căratul sutei de bolovani numai șase dinari, pe când la Turda, ei trebuie duși până în satul Decea...”²⁸. Sarea putea fi astfel încărcată și transportată pe apă de

²² *Ibidem*, p. 33.

²³ *Ibidem*, p. 73.

²⁴ Niedermaier 2016, p. 100.

²⁵ Wollmann 2006, p. 243; Christescu 2004, p. 49.

²⁶ Horvat 2022, p. 52.

²⁷ Călători străini, II, p. 29.

²⁸ *Ibidem*, p. 77.

luntrași, până la vărsarea Someșului în Tisa și apoi până la Solnoc²⁹. Locul de încărcare a sării și casa cămării apar și pe prima ridicare topografică iozefină, fiind marcate pe hartă, la nord-vest de localitate, pe malul Someșului și sub dealul Mulatău. Pe această hartă apare reprezentată și magazia de sare (*SaltzNiederlag*), locul fiind atestat și de câteva toponime³⁰.

Cămara din Dej avea la mijlocul secolului al XVI-lea, două ocne deschise (Cserakna și Deésakna). În apropierea fiecărei exploatare exista câte o casă destinată personalului auxiliar, un grajd pentru cai, un atelier de fierărie și un șopron pentru depozitarea provizorie a bucașilor de sare tăiate, care apoi erau transportate și depozitate la casa cămării³¹.

Casa Cămării de sare din Dej nu mai există. Era considerată cea mai veche clădire medievală civilă de pe raza orașului, data edificării acesteia fiind ca și în cazul celei de la Turda, incertă (?). Se presupune că ea își avea locația în zona complexului monahal atribuit Ordinului Eremitilor Sfântului Augustin din Dej (*Ordo Eremitarum Sancti Augustini*), dedicat Sfintei Maria Magdalena, cel mai probabil în zona claustrului³². Similar este cazul Turzii, casa cămării fiind situată în proximitatea așezământului aceluiași ordin monahal menționat și în localitatea de pe Arieș. Revenind la Dej, ansamblul mănăstirii format din edificiul conventului și al bisericii, era situat aproximativ în zona din spatele fostului cinematograful Arta.

Ordinul augustinienilor la Dej este menționat în contextul acordării unei dării, în anul 1310, de către Carol Robert de Anjou (1308-1342)³³. Ultima informație documentară privind mănăstirea datează din anul 1553³⁴.

Orașul a avut de suferit la începutul secolului al XVII-lea, fiind asediat în mai multe rânduri. Fosta abație a fost distrusă și nu a mai fost refăcută. Materialul din care a fost ridicată a fost reutilizat la construcția Casei Rákóczi (casa cămării), la ansamblul mănăstirii franciscane și la ridicarea unor spații comerciale³⁵.

Casa Cămării de sare din Dej, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de Casa Rákóczi, s-a aflat pentru început în proprietatea membrilor familiei Báthory care au și construit-o. Ulterior ajunge în posesia familiei Rákóczi. Lucrări importante la această construcție au avut loc în anul 1579 sub principele Transilvaniei Cristofor Báthory (1576-1581). Ele au fost reluate de

²⁹ *Ibidem*, p. 27.

³⁰ Orașul Dej pe ridicarea topografică iozefină (1769-1773; copie la Institutul de Istorie Militară, Budapesta, originalul la Kriegsarchiv, Viena).

³¹ Albinetz și Albinetz 2014, p. 172.

³² Mânzat 1926, p. 232.

³³ Rusu 2000, p. 124-125.

³⁴ Weisz 2013, p. 173.

³⁵ Kovács 2011, p. 5.

succesorul său Sigismund Báthory, în anul 1588, în aceeași perioadă când a fost modificată și modernizată și casa cămării de la Turda.

În 1591 au fost transportate nouă căruțe cu pietre cioplite la Casa Cămării, în acei ani (1590, 1591 și 1593), fiind menționați și pietrari (sculptori) din atelierele clujene³⁶. Ca și în cazul Turzii, la ridicarea construcției au participat și meșteri italieni, nobilul Fabio Genga, unul dintre apropiații principelui inspectând în mod frecvent lucrările (de modernizare?)³⁷.

Elementele arhitectonice păstrate, până la data demolării sale (1938), sugerează modificări majore aduse construcției la sfârșitul veacului al XVI-lea, sub Sigismund Báthory, a cărui monogramă SB și probabil anul (1591) când au survenit, apare inscripționat pe un ancadrament al casei. Din fosta clădire s-a mai păstrat doar un fragment de lintel cu reprezentarea unui bust în profil (dreapta), des întâlnit în peisajul artistic renescentist³⁸.

La începutul secolului al XX-lea deasupra balconului se mai putea observa încastrată stema familiei Báthory³⁹. Transformările și modificările clădirii au continuat și sub succesorii săi: Gabriel Bethlen (1613-1629) și Gheorghe Rákóczi I (1630-1648)⁴⁰.

De la mijlocul veacului al XVII-lea s-a păstrat o frumoasă descriere a casei și anexelor ei, realizată în același context cu a celor de la Ocna Sibiului și Sic. La predarea/primirea funcției de cămăraș, inventar realizat pe data de 5 noiembrie 1659, sunt prezentate aspecte necunoscute despre această construcție. Inventarul minuțios realizat, a oferit detalii privind situația ocnelor, casei cămării, dependențelor, anexelor, precum și a proprietăților deținute de cămara din Dej⁴¹.

Accesul în curtea casei cămării ce era împrejmuțată cu un gard din piatră, se făcea din drum printr-o poartă mare din lemn de stejar cu stâlpi din piatră cioplită ce avea montată și o ușiță cu gratii din lemn⁴².

Adosat fațadei casei se afla târnațul construit din lemn. În dreapta lui, se deschidea o ușă ce permitea accesul spre una dintre grădinile casei cămării (grădina mică)⁴³. Intrarea în casă avea ușă masivă din lemn cu feronerie și întărituri și un ancadrament din piatră sculptat și decorat cu motive vegetale, florale și geometrice (contur din linii frânte), care conducea spre un coridor

³⁶ Balogh 1985, p. 212; p. 232.

³⁷ Horvat 2023, p. 206.

³⁸ Balogh 1985, p. 242, fig. 219.

³⁹ Mânzat 1926, p. 233, nota 1.

⁴⁰ Balogh 1985, p. 241-242.

⁴¹ Wolf 1998, p. 191. Este vorba de predarea funcției de cămăraș lui Ștefan Kelementelki de către fostul slujbaș al statului David Pávai.

⁴² *Ibidem*, p. 201.

⁴³ *Ibidem*, p. 198.

boltit. De aici aveai acces la încăperile de la parter. Prima descrisă (spre stânga) este o bucătărie întunecoasă tăvănită, cu horn și podea din lemn⁴⁴. Cea de a doua încăpere, fără a se specifica destinația sa, pare a fi mai impozantă datorită celor șase ferestre cu tocuri din lemn prevăzute cu sticlă. Ea dădea într-o cămăruță mică boltită.

De cealaltă parte a coridorului se afla o altă încăpere cu două ferestre și podele bune, dar cu tavanul degradat. De aici aveai acces spre exterior (curte), unde este menționată o pergolă⁴⁵.

Detaliile oferite de inventar și numeroasele reveniri în descrierea unor spații, creează uneori confuzii în ce privește numărul și amplasamentul încăperilor sau locația anexelor și dependențele casei cămării. Nu suntem edificați pe deplin dacă camera sămădașului (contabilului) se afla în interiorul clădirii sau separat de aceasta (într-un alt corp de clădire), deoarece inventarul amintește și de existența unui pridvor care nu știm dacă este unul și același cu cel deja menționat. Mai mult, documentul folosește pluralul specificând că aceste „case” au șindrila bună și chiar jgheaburi din stejar⁴⁶.

Cert este că această încăpere, oriunde ar fi fost poziționată, exista. Este descrisă minuțios, accentuându-se pe detalii, precum: soba din cahle smălțuite, podeaua, tavanul și o fereastră cu geamurile din sticlă. Nu este exclus amplasamentul ei, fie în aripa dreaptă a clădirii (intrarea făcându-se din coridorul boltit descris), fie la capătul coridorului. Fără un plan general al clădirii, ipotezele noastre nu pot fi probate.

Camera ducea spre o încăpere-depozit în care sunt enumerate și descrise o sumedenie de obiecte. Tot de aici aveai acces într-unul din beciurile de la subsol. Dintre obiectele descrise în camera-depozit ne-a reținut atenția un element decorativ ce provenea de pe acoperișul casei (cocoș) cu inițialele: G.B.P.T.⁴⁷.

Etajul. La etaj este menționat un târnaț exterior din lemn, podit cu cărămidă, cu tavan din lemn, acoperit cu șindrila și închis pe laterale cu scânduri. Târnațul era deschis doar spre curtea casei cămării, urcarea se făcea din exterior. Scara din lemn acoperită, închisă și ea pe lateral cu același material, fiind amplasată în grădina cu flori. Ea dădea într-un hol din care se ramificau încăperile etajului.

Descrierile încăperilor de la etaj sunt însă de cele mai multe ori confuze, mai cu seamă în ce privește amplasamentul. Sunt menționate trei camere cu intrări încadrate de ancadramente din piatră boltite și uși vopsite, împreună cu

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 199.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 201. Termenii de „case” sau „palate” folosiți frecvent, se pot referi la încăperi sau anexe.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 200. Inițialele pot provenii de la prescurtarea: Gabriel Bethlen Principele Transilvaniei.

inventarul lor mobil și imobil. Nu sunt omise din descrieri aspecte precum: starea de degradare, numărul ferestrelor, al sobelor, paturilor, meselor, scaunelor, precum și ale altor obiecte, asupra cărora nu vom insista⁴⁸.

Dintr-o altă încăpere amplasată în zona mediană, se intra într-o cămară compartimentată cu scândură, unde se afla și hornul din piatră al casei. Încăperea pentru servitul mesei (cu inventarul său), cu ușă pictată și ornamentată, cu feronerie și cu ancadrament din piatră, este menționată la rândul său, fără a fi precizată locația⁴⁹. De aici se intra în cele două camere ale cămărașului, cu uși din lemn sculptate și ancadrame din piatră, și mai departe într-o altă încăpere a cărei destinație este de asemenea necunoscută⁵⁰.

Podul. Singura informație se referă la acces, ce se făcea din exterior.

Beciurile erau amenajate la subsolul casei. Într-unul din spații, ce avea ușă și lacăt se plătea prebenda, cel mai probabil canonicilor mănăstiri augustiniene și era amplasat cel mai probabil în zona mediană. Nișa (?) și tavanul erau deteriorate. De aici se deschideau spre laterale celelalte beciuri menționate și descrise în document. Spre stânga avem o înșiruire de trei beciuri, la fel de degradate, în care erau depozitate diverse obiecte legate de activitățile casei cămării⁵¹. În cel de al doilea este menționată o amenajare din bârne de stejar cu întărituri metalice pe ambele fețe ce servea ca loc de ispășire a pedepselor. În ultimul beci, destinat păstrării zarzavaturilor erau depozitate și câteva butoaie⁵².

Tot din pivnița destinată plății prebendei, spre Someș (în partea opusă a beciurilor descrise), sunt menționate alte trei beciuri, dintre care cel puțin unul (al doilea) era boltit. Spațiile descrise erau destinate depozitării borhotului și fructelor⁵³.

Anexe. Casa cămării a avut de-a lungul timpului numeroase anexe dintre care menționăm două. Prima, destinată personalului administrativ era amplasată în partea de jos a casei (de-a lungul drumului), fiind separată de o grădină cu flori. Construcția avea două târnațuri din lemn (unul cu vedere spre Someș) și mai multe încăperi. Sunt prezentate și descrise opt încăperi și o bucătărie (împreună cu inventarul ce s-a regăsit: mijloace fixe și mobile), ce dovedește că această construcție era destul de spațioasă. Unor încăperi le este precizată și destinația. Astfel, avem descrise: camera chelarului, cămara pentru slănină, camera pentru gătit (?) și camera pentru servitul mesei, ultima foarte spațioasă

⁴⁸ *Ibidem*, p. 205. Unele uși aveau montate feronerie ornamentală pe tăblie și erau vopsite în general în culoarea verde. Uneori a fost folosit și roșul la vopsirea tavanelor.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 206.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 207.

⁵¹ *Ibidem*, p. 202.

⁵² *Ibidem*, p. 202-203.

⁵³ *Ibidem*, p. 202.

cu ancadramentul ușii realizat din piatră⁵⁴. Unul din spații ce avea în dotare o cadă, era probabil utilizat ca baie (?). La majoritatea acestor încăperi sunt descrise ferestrele, tavanele, podelele și de asemenea menționate sobele din cahle acolo unde existau⁵⁵.

A doua anexă este și ea strict legată de activitățile casei cămării și se referă la Casa Vămii, acolo unde se încasau veniturile provenite din colectarea taxei de trecere a Someșului. Casa avea scările din lemn, un pridvor, o încăpere simplă și un beci. Exista și o gospodărie, la acea dată fiind consemnate în inventar (recensământ), 40 de găini și 25 de găște. Din curtea casei se ajungea pe malul Someșului unde era o barcă (în apă), în care erau ținuți peștii (?)⁵⁶.

Alte dependențe. Inventarele vorbesc despre o adevărată gospodărie la Casa Cămării din Dej. În acest context sunt menționate numeroase construcții anexe funcționale sau în stare de ruină:

Poiata. Localizată lângă grădina mică, amplasamentul era într-o curte (?) ce avea poartă mare dublă și ușă pietonală. Construcția era acoperită cu șindrilă. Nu sunt oferite detalii despre starea construcției⁵⁷.

Ghețaria era în aceeași curte unde a fost menționată poiata. Nu era funcțională la data realizării inventarului⁵⁸.

Grajdurile. Sunt menționate trei grajduri construite din bârne din lemn și acoperite cu paie. Nu este specificată locația și starea construcțiilor⁵⁹.

Șopronul. Era destinat adăpostirii atelajelor (căruțelor). Construit din lemn, avea acoperișul din paie, locația fiind lângă grajduri (?)⁶⁰.

Similar Turzii și la Casa Cămării din Dej avem menționate mai multe grădini⁶¹: grădina mică, grădina cu pomi fructiferi, grădina cu flori, grădina dintre două ape și grădina mică pentru legume.

Grădina mică. Era împrejmuțată cu gard. Aici se aflau plantați câțiva butuci de viță de vie, un păr și un alun. Nu este specificată locația.

Grădină cu pomi fructiferi. Livada avea numeroși pomi fructiferi altoiți: meri, peri, pruni și vișini. Nu este specificată locația⁶².

Grădina cu flori. Amplasată între casa cămării și construcția destinată personalului administrativ, avea montată o pergolă și era împrejmuțată cu un gard

⁵⁴ *Ibidem*, p. 202-204.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 210.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 208.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 209.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 208.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Groza 2010, p. 117.

⁶² Wolf 1998, p. 208.

din scândură protejat la partea superioară cu șindrila⁶³. Pe latura dinspre drum, gardul era din piatră⁶⁴.

Grădinile dintre două ape. După trecerea unui pod, sunt menționate alte două grădini. În prima exista un țarc pentru cai și o curte împrejmuită pentru animalele mici. Cea de-a doua grădină era destinată exclusiv cultivării sfecei⁶⁵.

Grădina mică pentru legume. Fără a fi specificate sortimentele cultivate, ea este localizată în preajma curții unde era depozitat fânul (curtea pentru furaje).

Bucătăria (una dintre ele) era din piatră și se prezenta în stare bună la data realizării inventarului. Locația era în curte, intrarea făcându-se pe o ușă din lemn cu ancadrament din piatră⁶⁶. Cel mai probabil, ea era adosată gardului din piatră menționat anterior. Bucătăria avea horn și un jgheab ce deversa în râul Someș (?), ambele construite din piatră. O altă anexă din piatră adosată bucătăriei și a cărei destinație nu e specificată este de asemenea menționată în document. Corpul de clădire avea două ferestre simple iar podeaua și tavanul erau deteriorate.

Curtea pentru furaje era folosită pentru depozitarea fânului. Nu este specificată locația⁶⁷.

Latrina era în curte lângă gard și era acoperită cu șindrila⁶⁸.

La mijlocul veacului al XVIII-lea (în anii 1748 și 1761), numeroasele modificări aduse clădirii au avut un profund impact ce s-au repercutat asupra aspectului său. Probabil în acea perioadă a fost înlocuită și învelitoarea, ceea ce i-a atras denumirea de *casa cu țigle*. Se pare că la acea dată majoritatea edificiilor din oraș erau încă acoperite cu șindrila sau cu paie. În această perioadă cele mai multe case aveau un singur nivel, cele etajate fiind concentrate în jurul pieței centrale⁶⁹.

Intrată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în posesia familiei Haller, clădirea va ajunge un veac mai târziu, să fie achiziționată de către Ioan Vaida din Olpret. Din 1875 ajunge în proprietatea orașului, care între 1877-1881, demolează o parte a anexelor: bucătăria (ce se afla în partea de sud-vest a curții, culina racoșiană, cu un horn înalt din piatră cioplită)⁷⁰, grajdurile și casele săracilor (?)⁷¹.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 209.

⁶⁵ *Ibidem*. La acea dată sunt consemnate la Casa Cămării, existența mai multor animale: 26 de oi, 37 de țapi (din care nouă bătrâni), 42 de miei, 45 de capre, 25 de porci și 27 de porcei.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 202.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 211.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 202.

⁶⁹ Szabó 1937, p. 16; p. 21; Kovács 2011, p. 5.

⁷⁰ Albinetz, Albinetz 2014, p. 196.

⁷¹ Mânzat 1926, p. 232-233.

După incendiul din 1891 ce i-a mistuit acoperișul, clădirea a fost din nou renovată. A funcționat ca școală primară până în deceniul al treilea a secolului al XX-lea⁷². Construcția a fost demolată în anul 1938, locul acesteia fiind luat de un corp de clădiri etajate.

Nu se cunosc cercetări arheologice întreprinse la acest monument. Cu potențial arheologic la Dej este considerată zona Cetății Vechi și a fostului convent augustinian (în cvartalul din spatele cinematografului Arta), despre care deținem foarte puține informații.

Casa Cămării de sare din Ocna Sibiului

Similar altor case ale cămărilor de sare, informațiile privind aspectul, anexele și starea lor sunt destul de puține. În mare parte, ele provin din inventare realizate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

La Ocna Sibiului avem menționate două ocne deschise în anul 1552⁷³, sarea extrasă asigurând necesarul centrelor săsești din sudul Transilvaniei⁷⁴ și totodată venituri substanțiale principilor Transilvaniei⁷⁵. Deși aici au funcționat mai multe mine, doar despre una (Ighiaș) avem informații că a fost modernizată, târziu în epoca modernă (1817).

Nu deținem informații despre casa cămării de sare. Exploatarea sării la Ocna Sibiului a fost sistată în aceeași perioadă cu cea de la Turda, în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Inventarele realizate aici de scribii cancelariei principelui, ne-au oferit informații valoroase și interesante totodată. Casa Cămării din Ocna Sibiului este singura dintre cele intrate în atenția noastră care este descrisă, în paralel cu vechea casă aflată la acea dată în ruină (la mijlocul secolului al XVII-lea). Construcția, poate fi considerată cel puțin deocamdată (?) prima Casă a Cămării de sare din Ocna Sibiului. În inventarul realizat pe data de 20 ianuarie 1665 la camera amintită anterior, cu prilejul numirii noului cămăraș, au fost menționate și descrise ambele case ale cămării de sare (cea nouă și cea veche) cu dependențele existente⁷⁶.

O altă clădire (sau poate chiar aceeași), cu o valoare estimată la 45 de florini, este amintită în posesia comitelui casei cămării de sare de aici⁷⁷. Suma

⁷² *Ibidem*, p. 233.

⁷³ Călători străini, II, p. 31.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 36.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 354.

⁷⁶ Wolf 1998, p. 242. Este vorba de predarea funcției de cămăraș lui Francisc Papolci din Păpăuți de către fostul slujbaş al statului, Francisc Thuri din Ocna Sibiului. Au fost consemnate în aceste inventare și detalii privind: inventarul ocnelor, depozitelor de sare, casei magulatorilor, fierăriei și altor proprietăți ale cămării (moară, heleșteu, fânețe și pământ arabil).

⁷⁷ Urkundebunch, V, p. 324.

deosebit de mare ne sugerează existența unei construcții impozante cu numeroase încăperi și cu beci⁷⁸.

Casa Veche. A fost situată vizavi de noua casă a cămării în apropierea pâraului unde se afla una dintre grădinile de zarzavaturi menționată în inventar. Din casă se mai păstra doar hornul clădit din piatră și cuptorul folosit pentru coacerea pâinii. Mai erau vizibile în partea dinspre pârau, poarta și împrejmuirea, ambele deteriorate. Dintre anexe s-a păstrat doar o șură acoperită cu paie și ea în stare de ruină⁷⁹. Probabil construcția era amplasată pe ulița principală, după unele surse pe un loc relativ strâmt⁸⁰.

Casa Nouă. Casa, pare din descrieri destul de rudimentară, având doar târnaț, hol, cămară, două încăperi și două beciuri. Acoperișul din paie era și el degradat pe mai multe porțiuni și necesita reparații la acea dată⁸¹.

Pe fațada de la intrare exista un târnaț cu porțiță de acces. Târnațul nepodit era din scândură și conducea printr-o galerie spre încăperile casei. În dreapta intrării se afla o cămară cu pereții din lemn. De aici, fără a se specifica prin ce modalitate, sub intrarea principală aveai acces în beciul casei⁸².

Casa avea doar două încăperi la care ajungeai trecând printr-o galerie (hol). Camerele ce se aflau una în fața celeilalte, erau ale cămărașului și contabilului. Încăperile erau înzestrate cu sobe din cahle și aveau fiecare câte o fereastră. Ferestrele erau din lemn și nu aveau sticlă, în locul ei fiind prinse intestine de bou (vezici urinare întinse și uscate). În ce privește obiectele din aceste încăperi, ele au fost enumerate și descrise cu minuțiozitate în inventar⁸³.

Beciul de la subsol era compartimentat cu scândură și avea ușă din lemn cu zăvor și închizătoare. Beciurile au fost probabil tăvănite. Obiectele cuprinse în inventar, erau specifice activităților prestate în cadrul cămărilor de sare, ele fiind întâlnite și la alte case ale cămărilor ce au intrat în atenția noastră.

Anexe și dependințe. Proprietatea era împrejmuită cu un gard din nuiiele. În fața intrării din curte era măcelăria. Reprezentată de o construcție rustică din lemn acoperită cu paie extrem de degradată, ea necesita reparații urgente. Alte două construcții mici din nuiiele acoperite cu paie și a căror destinație nu este specificată, se aflau în curtea casei cămării în apropierea aceleași intrări.

În partea dreaptă a curții este menționat și un coteț pentru porci, identic ca și construcție și material folosit cu cel a celor două anexe menționate⁸⁴. Printre dependințe mai sunt consemnate: bucătăria, trei poiate (două pentru cai) și

⁷⁸ Niedermaier 2016, p. 467.

⁷⁹ Wolf 1998, p. 245.

⁸⁰ Niedermaier 2016, p. 398.

⁸¹ Wolf 1998, p. 243.

⁸² *Ibidem.*

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ *Ibidem*, p. 242.

șopronul pentru căruțe, toate amplasate în curte. Extrem de rudimentare și degradate, ele erau construite din nuiele și lemn (unele lipite cu lut) și acoperite cu paie⁸⁵.

Alte amenajări menționate aici, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea sunt: ghețăria, fântâna cu cumpănă (din piatră și ghizd din lemn) și o groapă de var. Sunt amintite și cele două grădini de zarzavaturi și legume în care erau plantați diverși pomi fructiferi, separate de pârâul deja menționat⁸⁶.

Casa Cămării de sare din Sic

Localitatea a fost menționată prima dată în anul 1291⁸⁷. În ce privește exploatarea sării, documentele menționează repetat funcționarea salinelor la Sic. În anul 1434 au fost deschise mai multe ocne (*salifodinae*), situate la mică distanță de Someșul Mic, fapt ce a impulsionat comerțul cu sare și evoluția așezării⁸⁸.

Exploatarea sării la Sic a atins amploarea maximă în secolul al XVIII-lea, un secol mai târziu ocnele fiind abandonate⁸⁹. Locul minelor (a celor două puțuri) poate fi identificat, iar conturul clădirii crivacului de asemenea. Accesul în ocnă a fost sistat în anul 1822⁹⁰.

În ce privește clădirile de la Sic avem informații despre existența unei biserici din perioada de trecere de la stilul romanic la cel gotic⁹¹. În stadiul actual al cercetărilor informații despre clădiri laice medievale, precum casa cămării, sunt lacunare și provin exclusiv din inventarele realizate periodic de către autoritatea centrală. Însemnările oficialilor care au solicitat întocmirea acestor înscrisuri, cuprind în general informații despre starea clădirii și anexelor, a ocnelor și ale proprietăților cămării. Un astfel de document este și inventarul realizat pe data de 18 iulie 1660 la cămara din Sic, la trei luni distanță de cel efectuat la Turda. Cu prilejul numirii în funcție a noului cămăraș, au fost inventariate: casa cămării cu dependențele sale și ocnele de sare⁹².

Casa cămării. Din informațiile de care dispunem, construcția pare să fi fost modestă în ce privește dimensiunile, fiind structurată pe un singur nivel.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 244.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 245.

⁸⁷ Suci 1968, p. 119.

⁸⁸ Horvath 2023, p. 65.

⁸⁹ Wollmann 2006, p. 51.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 51-52.

⁹¹ Niedermaier 2016, p. 405.

⁹² Wolf 1998, p. 223. Este vorba de predarea funcției de cămăraș lui Samuel Barakoni din Aiud de către fostul slujbaş al statului, Gregorius Kéri din Dej. Au fost consemnate în aceste inventare detalii privind: numele tăietorilor de sare, personalul auxiliar de la ocne, plățile efectuate, obligațiile orașenilor, precum și informații referitoare la pământul arabil, fânețele și heleșteele cămării.

Poarta de intrare era din lemn (în două canaturi), iar adosat zidului (?) clădirii exista un târnaț.

Intrarea în casă se făcea pe o scară cu 12 trepte (din lemn) ce conducea spre un pridvor (hol) ce permitea accesul în diverse puncte ale locuinței. De aici, o primă ușă se deschidea spre camera de gătit (încălzitul mâncărilor), de unde aveai acces atât la cămară cât și la una dintre grădinile casei⁹³. Pe o a doua ușă se putea ajunge într-un hol mai mic și în camera domnului (probabil a cămărașului). Încăperea era spațioasă și avea trei ferestre cu ramele din lemn deteriorate și sticlele sparte. Camera avea două ieșiri, una spre grădina de zarzavaturi și cealaltă dădea într-o altă încăpere. Din această ultimă încăpere se putea ieși în târnațul casei. Podul clădirii este doar amintit iar acoperișul din șindrilă al casei era deteriorat⁹⁴.

Sunt descrise patru beciuri cu toate obiectele ce se aflau la acea dată depozitate acolo. Intrarea în beciuri se făcea din curtea casei cămării. Unul dintre ele, cel exterior, permitea accesul în beciul din mijloc și apoi în celelalte două dispuse la stânga și la dreapta, cel mai probabil pe întreaga lungime a clădirii (probabil beciurile erau dispuse în forma literei T)⁹⁵. Având în vedere faptul că intrarea în casa cămării se făcea pe o scară, nu știm dacă beciurile erau la subsol sau erau doar semiîngropate. Nu este specificat materialul din care acestea au fost realizate.

Descrierile documentului prezintă o situație precară a casei cămării, toate obiectele trecute în listele de inventar fiind deteriorate. Nici condiția mobilierului și a construcției în sine nu era mai bună. Situația este oarecum asemănătoare cu cea întâlnită la Casa Cămării din Turda, pentru care deținem mai multe informații⁹⁶.

Anexe și dependințe. Inventarele menționează mai multe anexe: bucătăriile (una în afara incintei, destinată domnului, iar cealaltă în curtea casei cămării), găbănașul, poiata, cele două șoproanele pentru căruțe și o altă construcție din lemn a cărei destinație nu este specificată⁹⁷.

Anexele erau din lemn și se aflau în stare avansată de degradare. Cu excepția unei bucătării și a găbănașului care erau acoperite cu șindrilă, celelalte dependințe aveau acoperișul din paie. Inventarele mai menționează: o mică grădină de zarzavaturi, o livadă de pomi fructiferi și o ghețarie acoperită cu paie⁹⁸.

⁹³ *Ibidem*, p. 225.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 226.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 226-227.

⁹⁶ Groza 2022.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 223-224.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 227.

Construită cel mai probabil din lemn (pe fundație din piatră ?), casa cămării de sare din Sic nu a rezistat în timp și nu s-a mai păstrat nimic care să ne amintească de existența sau despre locația ei.

Concluzii

Prin acest studiu am încercat să punem în evidență sediile administrative ale unor importante cămări de sare din Transilvania. Mai modeste, la Cojocna, Ocna Sibiului și Sic, sau mai impozante, la Dej și la Turda, acolo unde producția și calitatea sării era mai apreciată, aceste case ale cămărilor, chiar dacă erau răspândite pe tot cuprinsul Transilvaniei (în preajma exploatărilor), erau construite după un plan, prestabilit.

Caracteristicile comune pornesc de la planul construcției, amplasamentul și destinația încăperilor, dispunerea anexelor, proprietățile deținute, modul de organizare și funcționare, mergând până la personalul care le deservea. În ceea ce privește detaliile, putem afirma că erau împrejmuite și ridicate pe unul sau două niveluri (în funcție de importanța cămării), aveau grădini și ghețarie, iar unele fântâni și heleștee. Nu lipsesc din peisaj bucătăria, măcelăria, brutăria și, evident, personalul specializat care le deservea.

În concluzie, analiza realizată conduce către ideea unei similarități semnificative, și de altfel firești, în ceea ce privește organizarea caselor cămărilor de sare din spațiul transilvănean.

Abrevieri bibliografice

- Albinetz, Albinetz 2014 - Constantin Albinetz, Cristina Albinetz, *Dej. Istorie și legendă*, Cluj-Napoca, 2014
- Balogh 1985 - Balogh, Jolán, *Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század*, Budapest, 1985
- Călători străini, II - *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, București, 1970
- Christescu 2004 - Vasile Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, București, 2004
- DIR, C, veac XI-XIII, I - *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, veacul XI-XIII, vol. I (1075-1250), București, 1951
- DIR, C, veac XIII, II - *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, veacul XIII, vol. II (1251-1300), București, 1952
- Doboși 1951 - Alexandru Doboși, „Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în Evul Mediu (secolele XIV-XVI). Situația tăietorilor de sare și răzvrătirile lor contra nedreptății cămărașilor”, în *Studii și Cercetări de Istorie Medie*, București, 1951, p. 125-167
- Groza 2010 - Horațiu Groza, „Palatul Voievodal din Turda în documente medievale și moderne”, în *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca, 2010, p. 109-122
- Groza 2022- Horațiu Dorin Groza, „Casa Cămării de sare din Turda: Istorie, arhitectură, funcționalitate”, Teză de doctorat (manuscris), Academia Română, București, 2022
- Groza 2022-2023 - Horațiu Dorin Groza, „Casa Cămării de sare din Turda: Istorie, arhitectură, funcționalitate”, în *Studii de Istorie Veche și Arheologie*, tomurile 73-74, București, 2022-2023, p. 309-316
- Horvat 2022 - Marian Horvat, „Plutașii și căruțașii din Dej (sec. al XIII-lea - prima jumătate a sec. al XIV-lea)”, în *Banatica*, 32, 2022, p. 52

- Horvat 2023 - Marian Horvat, *Exploatarea sării și dezvoltarea Dejului (sec. al XIII-lea - prima jumătate a sec. al XVI-lea)*, Teză de doctorat (manuscris), Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 2023
- Kovács 2011 - Kovács Zsolt, „Studiu istoric. Plan Urbanistic General Dej”, Cluj-Napoca, 2011, ftp://213.177.9.218/CTATU/PUG_UAT_judetul%20CLUJ/04.%20P.U.G.%20DEJ%20%20PDF%202012/PARTEA%20SCRISA/STUDIUL%20ISTORIC/PARTEA%20SCRISA%20%20STUDIUL%20ISTORIC.pdf (accesat în 31 martie 2020)
- Mânzat 1926 - George Mânzat, *Monografia orașului Dej din cele mai vechi timpuri până în zilele de azi*, Bistrița, 1926
- Mera et al. 2010 - Ovidiu Mera, Tudor Ștefănic, Valentin Vișinescu, *Cetatea din muntele de sare*, Turda, 2010
- MES, IV - *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, tomus quartus, Strigonii- Budapestini, Budapesta, 1999
- Niedermaier 2016 - Paul Niedermaier, *Geneza orașelor medievale din Transilvania*, București, 2016
- Orbán 1889 - Orbán Balázs, *Torda város és környéke*, Budapest, 1889
- Pascu 1972 - Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972
- Rusu 2000 - Adrian Andrei Rusu (coordonator), *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 2000.
- Szabó 1937 - Szabó T. Attila, *Dés helynevei*, Turda, 1937
- Suciu 1968 - Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania (literele O-Z)*, vol. II, București, 1968
- Urkundebuch, V - *Urkundebuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, vol. V (1438 - 1457), București, 1975
- Weisz 2013 - Weisz Attila, *Monumente ecleziastice și medievale din orașul Turda*, Teză de Doctorat (manuscris), Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj - Napoca, 2013
- WOLF 1998 - Wolf Rudolf, *Exploatarea sării în Transilvania în perioada Principatului (1541-1691)*, Teză de Doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1998 (manuscris)
- Wollman 2006 - Volker Wollman, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele din Dacia Romană. Der Erzbergbau die Salzgewinnung und die Steinbrüche im römischen dakien*, Cluj-Napoca/Klaunsenburg, 2006

